Naše řeč ROČNÍK XXI. ČÍSLO 5.

Fr. Oberpfalcer:

Nejstarší české soudní zápisy v archivu města Prahy. (Ostatek.)

II. Výklad věcný.

Přehlédneme-li všecky zápisy, vidíme, že poslední dvě poznámky jsou sice psány týmž písařem jako to, co českého obsahuje naše kniha o dvacet listů před tím, ale druhá z nich je neukončena a obě byly v rukopise přeškrtány. Písař si tu patrně poznamenal věci, které pak zapsal jinam. V obou případech se mluví o *vině,* kterou propadli Ješek i Vrabec. Rčením *propadnúti vinu* rozuměli naši předkové ztrátu pokuty. Je to zřetelné na př. z listiny obsahující práva rychnovských soukeníků (z r. 1378), kterou v 34. ročníku Časopisu Musea král. čes. (r. 1860) na str. 23 a násl. otiskl Václav Hanka. Tu „slibují súkenníci ... tkáti sukno čisté. Pakli by který zrušil, ten má propadnúti vinu dvadcěti grošiev ... Ktož by učinil postav krátký neb na nitech řiedký, ten každý má propadnúti vinu pět groš.“, atd. SoudHradčan. uvádí, že Ješek propadl vinu, ‚protože jest ortel konšelský *štrafoval‘*. Sloveso ‚štrafovati‘, převzaté z němčiny, značilo ‚trestati‘, a to nejen v tom významu, jak dnes o trestání mluvíme, nýbrž také ‚kárati‘, ‚plísniti‘, ‚domlouvati‘. Máme o tom přímé svědectví v „Gramatice české“ od Jana Blahoslava (r. 1571), kde se význam slova ‚štrafovati‘ vykládá jako ‚vinu, nedostatek ukazovati‘, lat. reprehendere (na str. 230 vydání z r. 1857). O štrafování soudních nálezů čte se v starých památkách častěji. Rakovničtí si zapsali do „Knihy pamětí“ celý postup soudního řízení r. 1505 s jistým Řeřábem a připojili k rozsudku slova: „Pakli by se komu nezdálo našeho vyřízení přijíti (= ‚přijmouti‘), práva našeho neštrafuje učiň, co mu se líbí!“ Podle starých zvyklostí právních se tímto výrazem ohlašovaly opravné prostředky u soudů: „Ten pak, ještoť se odvolává, když štrafuje úsudek, totižto nález, máť takto řieci: Pane súdce, úsudek proti mně od přísežných vydaný

treskci neb štrafuji podávaje se, že od toho miesta, od něhožto z práva mám přinésti, přinesu lepšie.“ (Právo královské horničie*) IV 20, 14). — „Takto má předloženo býti odvolánie k vyššímu právu: Pane rychtáři, ortel proti mně od přísežných štrafuji, poddávaje se lepší od toho místa, odkudž já mám z práva jej přinésti“ (Brikcí z Licka, Knihy městských práv, r. 1536, IV 2).

Když jsme si objasnili smysl posledních českých vět v SoudHradčan., všimněme si toho, co je společné všem zápisům! Především je tu údaj roku, kdy se dálo soudní řízení. Má tvar druhého pádu, ale jen desítky a jednotky letopočtu jsou vyjádřeny řadovými číslovkami (*osmdesátého osmého*). Jméno ‚tisíc‘ má ustrnulou podobu *tisíce,* vyjma zápis poslední, kde je forma *tisíc.* Před letopočtem jsou slova *léta Božieho narozenie* (v zápise 1., 2. a 7.) nebo *léta od Božieho narozenie* (v zápise 8. a 9.). To odpovídá spojení *anno nativitatis* v latinských zápisech SoudHradčan. Na třech místech je kratší podoba *léta Božieho* (zápis 3., 4. a 5.), jednou dokonce jen *léta Božie* (zápis 6.).

Po slovech *Léta (od) Božieho narozenie tisíce tři sta osmdesátého osmého* opakoval písař v zápisech 1., 7., 8. a 9. ještě jednou slovo *léta.* Podobně se opakují některé jiné výrazy v textech samých. Tak hned na počátku se praví, že Matras »prodal duom svuoj... A ten duom vplně mu (Šebek)... zaplatil. Kterýžto duom jest usazen... A ten duom Šebek... vkládá v knihy...« Tak je stilisován též zápis 5. a 8. V 6. zápise se vracejí slova ‚to městiště a ten duom‘, v 7. zápise ‚dvě kopě platu‘. Týmž slohem zapsal písař i poznámky na listě 121: „propadl vinu... A tu vinu konšelé... mají vynésti, která je to vina;“ „propadl dvě vině, po puol osmu groši každú vinu.“ Je tedy s dostatek prokázána písařova záliba, připomínat určitý pojem opět a opět. Uvnitř zápisů je to patrně dáno snahou, aby záznam úředního jednání byl zřetelný a jednoznačný. V datování snad chtěl míti písař letopočet — který vypisuje po každé obšírně slovy, ne číslicemi — spjat dvojím genitivem *léta.*

Vedle údaje roku mají texty, vyjma zápis první, ještě určení dne, kdy soud zasedal. V pěti případech to bylo úterý, a to dvakrát ‚v úterý po ochtábě Božieho těla‘ (t. j. 9. června; zápis 2. a 3.), dvakrát ‚v úterý na vigiljí svatého Jana Křtitele‘ (t. j. 23. června; zápis 4. a 5.) a jednou ‚v úterý v Křížové dni‘ (t. j. 5. května**); zápis 9.). Dvě sedění se konala ve středu. Jednou to bylo ‚v středu

*) Podle rukopisů z r. 1478 a 1528 vydal je H. Jireček, Codex iuris bohemici I (1867), str. 266—435.

**) Již toto datování posledního zápisu před ostatními, které jdou za sebou v časovém pořadí, ukazuje, že text ten má povahu zvláštní.

na svatú Máří Mandalenu‘ (t. j. 22. července; zápis 6.), po druhé ‚v středu na svatého Jeronyma‘ (t. j. 30. září; zápis 8.). Sedmý zápis má na počátku udán jen rok a teprve vlastní akt uvádí, že se Mazanec dostavil před soud ‚ten čtvrtek po svatém Jiljí‘ = 27. srpna.

Za určením času následují j m é n a č l e n ů soudního tribunálu. Soud na Hradčanech byl, jako jiné soudy městské, vrchnostenský. Řídil jej jménem svého pána místopurkrabí, neboť purkrabí pražského hradu nabyl moci po celé zemi. Vlastním soudcem byl rychtář a jeho pomocníky konšelé, vybíraní vrchností z prozíravých měšťanů, zběhlých v zásadách městského práva. Roku 1388 byl místopurkrabím *Těma*. Rukopis píše Tyema; snad je toto jméno domácký tvar slova Timotheus. Rychtářem byl Jan Ostoj (v letech 1387—1395), konšelů se jmenuje šest: Mareš Kostka, Bláha z Pohořelce, Sedláček z Pohořelce, Havel Skalník, Jan od brány a Křtěn zedník. Jejich funkce trvala od 21. dubna 1388 do r. 1389; byliť každého roku obnovováni. Jméno *Křtěn* z původního *Krščen* je snad obměnou slova *Christian*. Příjmení *Skalník* je z obecného pojmenování kameníka, lamače kamene. Když Těma sám na soudě zasedal, psalo se do knihy latinsky. Tu zněl začátek zápisů takto: Nos Tyema de Litvinov, vicepurgravius castri Pragensis, iudex dictus Ostoj, Mareš dictus Kostka, Bláha de Pohořelec, Sedláček de Pohořelec, Gallus dictus Skalník, Johannes de porta, Krzstyen murator, cives iurati, consules civitatis Hradčanensis ante castrum Pragense, recognoscimus tenore praesentium inspectoribus universis publice protestantes... České zápisy mají sice přísudek úvodní formule také v 1. osobě množ. čísla (*vyznávámy*), ale jména členů soudu jsou tu spojena s předložkou *před*. Prvních pět zápisů se stalo *před Svachem a Sdeňkem, nešto miesto purkrabie Těmy na súdě (sú) seděli,* a před rychtářem a konšely, šestý zápis jen *před Ostojem rychtářem* a konšely, sedmý a osmý *před Martinem, ješto jest miestopurkrabie,* a před rychtářem a konšely. ‚Martinus vicepurgravius‘ jest jmenován hned po českých zápisech na foliu 102b jako náčelník tribunálu soudního. Protože Těma byl též vicepurgravius, je třeba ve stereotypně opakované větě ‚nešto miesto purkrabie Těmy na súdě sú seděli‘ vidět haplologické vypuštění komponentu *miesto-* po předložce stejně znějící.

Řízení, o němž se píše v SoudHradčan., dálo se, jak zní běžný obrat textů latinských, ‚dum pleno praesideremus iudicio contestato‘, po česku *v plném s ú d ě z a h á j e n é m*. Soud takový se otvíral slavnostně, se zpěvy a zvoněním; „znamenitá solemnitas se zachovává“, praví o tom stará kniha města Loun.*) Vstupní formule je zapsána

*) Srov. Z. W i n t e r, Kulturní obraz českých měst XV. a XVI. stol., II (1892), str. 622 n.

na několika místech dávných rukopisů. Zněla asi takto: „Tento súd sě zahajuje Pána Boha všemohúcieho mocí, matky božie mocí i všěch svatých mocí“, pak se jmenovala příslušná vrchnost a na konec „mocí konšelóv, rychtářskú mocí“. Sloveso *zahájiti* značilo v starší době ‚zabrániti‘. Při nesloženém *hájiti,* které náleží k slovu *háj,* připomenul již Gebauer v Slovníku staročeském I, 400 německé *hegen* ‚mit einem Hag umgeben, umzäunen‘ (ohraditi). Vykládaje nedělní čtení, mluví Hus v 58. kázání (na posvěcenie kostela) o svěcení dne svátečního slovy: „Pán Bóh múdrý jediný den zahájil aneb přikázal do téhodne světiti, to jest ten den od hřiecha i od diela tělestného přěstati.“*) Tu zasluhuje připomínky, že k místu „svátek jest: žádného díla služebného nebudete dělati“ (3. kniha Mojžíšova 23, 36) má Kralická bible poznámku „zahájení, zbránění, t. den, v němž zapovědíno jest dělati“. Poznámka je označena jako hebraismus. Kraličtí překladatelé volili v textu Písma výraz ‚zbraňovati‘, na př. „žádný z nás hrobu svého nebude zbraňovati tobě, aby neměl pochovati v něm mrtvého svého“ (1. Mojž. 23, 6), kde Pražská bible, tištěná r. 1488, má znění „žádnýť nebude moci zahájiti tobě“ (= lat. nullus te prohibere poterit). Uvážíme-li dále, že konec řízení se ohlašoval slovy „Jakož mocí tento súd jest zahájen, túž mocí sě zase odhajuje“, porozumíme výkladu, který podle Rosova rukopisného slovníku připojuje Jungmann (Slovník V, 459) ke rčení ‚zahájiti soud‘: „jako do mezí a ohrady (šraňků) bráti, aby místo to, kde se soud držeti bude, jako svaté vyhrazeno bylo“. Slovesa ‚zahájiti‘ se tedy původně užívalo v tomto spojení, když se zavírala přehrada mezi soudci a stranami.**) — Zvláštní je, že písař českých textů v SoudHradčan. na všech místech, kde mluví o zahájeném soudě, píše *‚zahayny‘;* viz zápis 1., 3., 4., 5. a 9.

Dvakrát, v 1. a v 5. textu, čteme, že ten, kdo projednával svou věc před zahájeným soudem, vstupoval *mezi čtyři lauicě.* Rčení to má původ ve zvyklosti, že kdo měl řízení na soudě, byl pouštěn do šraňku k soudcům, kteří seděli na čtyřech lavách n. lavicích. A jako praví latinský záznam na foliu 100[a], že kdosi vyznal „coram nobis ante quattuor scampna iudiciaria, ubi omnia iura suum plenum sorciuntur effectum“, tak hned následující prvý text český hlásá, že farář Matras „přišed ... mezi čtyři lauice v plný zahájný

*) Citát tento se čte v musejním rukopise Postilly (z r. 1414) na přechodu z přední strany folia 188 ke straně zadní; v Erbenově vydání (z r. 1866) je na str. 410.

**) Odtud je zřetelný vývoj významu ‚začíti, začátek učiniti‘, v němž je dnes sloveso *zahájiti* běžné; srov. zahájiti sjezd, schůzi, boj, ples atd. Matiční brus jazyka českého, 2. vyd. (1881), str. 267 zavrhuje tu užívání slovesa ‚zahájiti‘, „protože se tu nic nezahrazuje“. Neprávem.

súd *tu, kdež každému má sě pulná prauda státi,* vyznal a vysvědčil..."

Co vyznávají lidé před zahájeným soudem? Hlavně vkládají v knihy n. ‚ve dcky městské' p r o d e j a k o u p i d o m u. Takový obsah mají zápisy 1., 2., 5., 6. a 8. Jména osob, které prodávají a kupují, jsou uvedena v nadpisech. Titulem prvního zápisu *Šebek. Matras* je naznačeno, že Šebkovi prodal svůj dům Matras. Platidlem byly groše ‚rázu prazkého', což se připomíná patrně proto, že koncem XIV. století byly u nás v oběhu již také groše míšeňské.*) Druhý text má titul zřetelnější *Žídek Václavoui.* Pátý český zápis je pod latinským záhlavím *Emptio domus Jirae a Johanne Nicolao et Venceslao, fratribus lapicidis.* U šestého stojí v čele prosté *Hotovec,* osmý má zase latinský nadpis *Racek Pešíkoni de Komárov.* Obsahem je těmto zápisům blízký odkaz matky synovi, o kterém mluví text třetí, *Zdona filio Johanni.* Pak je tu ještě drobný záznam čtvrtý o zdi mezi dvěma domy *Venceslaus penitenciarius et filii magistri Petri lapicidae.* Všude se mluví o majetku nemovitém. Stranou stojí zápis sedmý *Mazanec - Žofka.* Tu se Mazanec zavazuje, že bude jeptišce Žofce platiti ročně 2 kopy do konce jejího života, a stanoví se opatření pro případ, že by se určená dvojí splátka — jedna k 16. říjnu, druhá k 23. dubnu — nedodržela. Tato věc byla asi přepsána do jiné knihy, neboť zápis je v SoudHradčan. přetrhán.

III. Výklad jazykový.

Přehláska *u* > *i* je v našich textech provedena úplně; srov.**) cnému *muži* 5, postaviti *komořici* 1, *Lipolta* z Uoseka 8, *s vinnicí* 2, ve dvú *nedělí* 9, nic *neostavujíc* 3, jak sě jemu *líbí* 3, dokudž sě jim bude *líbiti* 4.

Po souhláskách nepalatálních zůstává staré *ú* nezměněno, na př. v plný *súd* 1, v plném *súdě* 3, jiný *súsěd 6,* podlé jiných *súsěduov* 8, *kúpil* jest 6, *s jinú pravú ženú* 5, před *Kostkú, Bláhú* 1 atd., *každú* vinu 9, pod veží *hradčanskú* 8, *mohú* jej prodati 2, vyznali *sú,* že *sú* prodali 5, svým *budúcím* 1, jeho *budúciem* 4.

Za původní *ó* nacházíme v našich textech *uo*: *duom svuoj* 1, 2, 5, *duom*... někdy *Vášuov nebožtíkuov* 6, *bratruov* vlasních, *synuov* mistrových 4, po *puol* osmu groši 9, *Zduona Kytlicova* 3. — Stejně je změněno *o* zdloužené po předložce: Lipolt z *Uoseka* 8. Beze změny

*) G. S k a l s k ý, Stručný přehled vývoje českého mincovnictví, Praha 1937, str. 19.

**) Číslice za citátem udává číslo zápisu.

zůstalo *ó* jenom v těchto případech: s jich *vólí* 4, za *pól* jedenásty kopy 8.

V příponové slabice *-ov-* po palatální souhlásce je na dvou místech doložena přehláska. Srov. šenkovi *královu* 2, dvě kopě *grošiev* 7; všude jinde jest *grošuov.*

Dvojhláska *ie* nebyla ještě zúžena v *í,* jak ukazují doklady: *diel* 3, *mieti* 1, 7, *vzieti penieze* 8, *vymienil* 1, *Zajiec* 7, *miesto purkrabie* 1 atd., *božieho narozenie* 1 a j., *svatého Jiřie* 7, do *třetie* neděle 7, *Většieho* města 7, *Menšieho* 8, *příslušie* 1.

Jotace se drží v slabikách *zě, sě, cě, řě,* na př. domem *knězě* Hrnečkovým 2; *súsěd* 6, *desět* 7, státi *sě* 1; *lauicě* 5, po tom *rocě* 7, panně *Žofcě, jeptišcě* 7, s *Pohořelcě* 2, 3; *přěd* 7, 8, do *třětie* neděle 7. Ale také je vidět kolísání. Vedle *seděli* 1 je *sěděli* 2, 3; píše se též z *Pohořelce* 1, *lauice* 1, *před* 1, *napřed.*

Dvakrát je psáno ,(jak, který) *kolivek*' (3, 7), jednou ,pod *veží*' (8).

Slabičné *l* slova *plný* dostává v 1. zápise průvodní samohlásku *u:* v plný zahájný súd, tu, kdež každému má sě *pulná* prauda státi.

Co se s o u h l á s e k týče, upoutává pozornost zvláště absolutivum *nešto,* které se objevuje v prvních šesti textech celkem desetkrát. Psáno je důsledně *nesto,* nikoli *nye-,* jako v slovech zyewnye = zěvně, knyez = kněz, atd. Je známo, že zájmeno kmene *je-,* které je tu základem, mívá prothetické *ň-,* obvyklé jen po předložkách, také ve spojeních bez předložky. Gebauer, HM.* I, 378 uvádí z Herbáře Tad. Hájka (1562) příklad ,aby ním kouřil'. V knihách smolných jsem našel 28 dokladů typu ,truhlici ním (klíčem) odevřel', ,psa ní (vodou) zmyli', ,nimi (svíčkami) máslo rozhřívali', vesměs ze XVI. a XVII. století.**) Takové případy připomíná znění *nešto* v SoudHradčan. Text 7. a 8. však píše *ješto.*

Prothetické *h-* u spojky *i* na konci 1. textu (svéj ženě *hi* svým dětem *hi* svým budúcím) má v starším jazyce větší počet dokladů; srov. HM. I, 463 n.

Souhláska *v* je několikrát psána jako *u,* zpravidla mezi dvěma samohláskami: *lauice* 1, 5, *Šebkoui* 1, *Václavoui* 2, *Mixoui* 2, *zákonníkoui* 2, *Jiříkoui* 5; (před) *Haulem* Skalníkem 1, 2, *prauda* 1. To jsou patrně svědectví o obouretné výslovnosti této hlásky (viz též HM. I, 429). Stejně je asi třeba vykládat psaní ,kněz *waczlawu penitenciář*" a ,mezi domem *waczlawoym* a Janovým' v textu čtvrtém.

*) Historická mluvnice jazyka českého.

**) Jazyk knih černých, jinak smolných, Praha 1935, str. 178 n.

Foneticky, podle výslovnosti, je psána předložka ve spojeních *s Pohořelcě* 2, 4, 5, 6, 7, má trpěti *s toho* domu 8. Podobně splynulina *c* místo etymologického *ts* v slově ‚městský‘: podlé *měsckého* obyčeje 8. Psaní *dcky* 3, 5, 6 vzniklo křížením původního ‚dsky‘ a fonetického ‚cky‘. Skupina *-žs-*, *-zs-* je zjednodušena v *-z-* u slov: (rázu) *prazkého* 1, *sderazkému* 2. Ve spojení *stn, ctn* zaniká souhláska *t*: bratřie *vlasní* 5, bratruov *vlasních* 4, *cný* (pův. čstný) 1, 2, 5, 6, 7.

Proti jménu *Křtěn,* v němž je už provedena změna *šč* ve *šť,* čteme tu *měščenín,* (před) *měščany* v textu sedmém. Srov. tamtéž také *točíšto!*

Po stránce tvaroslovné je třeba si povšimnouti tvaru 7. pádu množ. čísla ‚se všemi *věcemi*‘ (1), který se řadí k podobným starým formám slova *věc,* snesených v HM. III 1, 396. Jmenná podoba řadové číslovky ve spojení se slovem *pól* v 8. textu (za pól *jedenásty* kopy) a v zápise posledním (po puol *osmu* groši) druží se k dokladům, jako *pól šesty kopy, puol čtvrty míle;* viz HM. III 1, 272.

Proti znění *vyznáváme,* které je běžné na počátku vlastního záznamu, jsou tu tvary jako *nechcem* brániti 2, *slibujem* zpraviti 8. — Minulý čas, složený z příčestí na *-l* a ze slovesa *jsem,* má toto pomocné sloveso i v 3. osobě, na př. *poznal jest,* že *jest prodal* 7, 8, že *jest kladl* trámy 4, nešto *jest byl* 6, na súdě *seděli sú* 5, že *sú prodali* 5. Ale jsou i doklady bez tvarů *jest, sú*; srov. přišed . . ., *poznal a vysvědčil* 1, a ten duom vplně . . . *zaplatil* 1, nešto na súdě *seděli* 1, 2 a j.

Tvořením upoutává pozornost jméno *Antoniš* v 6. zápisu; vokativ od této podoby se čte v Klementinském žaltáři z první polovice XIV. stol. (svatý *Antonišiu!*; viz Slovník staročeský I, 15).

Pro konírnu je v 1. textu název *konnice* a *konnička.* Toto slovo uvádí Hus jako český ekvivalent za německé *marštale,* když ve Výkladu viery kárá Pražany pro nemírnou zálibu v cizích slovech. Podle 6. zápisu koupil Antoniš Hotovec *městiště,* t. j. půdu. K slovu ‚komora‘ měli staří Čechové zdrobnělý tvar *komořice,* o níž se mluví v 1. zápisu.

Žídek, který podle 2. textu postupoval svůj dům, byl vrátný králové *Janové.* Tu je míněna manželka Václava IV. Johanna, dcera vévody bavorského. České znění jejího jména *Jana* je v Soud-Hradčan. připodobněno k předcházejícímu apelativu *králová.*

K slovu *úrok* je v 7. zápisu přídavné jméno *úroční* ve spojení *penieze úročnie.* Stejně je tvořeno adjektivum *věnný* ‚k věnu náležitý‘: *své právo věnné,* které měla na domu, vkládá do městských desk matka svému synu v textu 3.

Slovesa *seděti* užívali naši předkové také s významem ‚položen býti'. V 3. zápisu se udává, že dům sedí mezi dvěma domy jinými; v 1. textu čteme, že duom *jest usazen* na Pohořelci.

Výraz *trpěti* značil ‚nésti dobré i zlé', ‚platiti poplatky':

Dva zápisy se končí stejnou připomínkou o nových nabyvatelích domu: 1. A také má *s městem trpěti* jako jiný súsěd (6); 2. Má trpěti s městem s toho domu podlé jiných súsěduov (8). Smysl těchto slov osvětlují doklady z počátku XV. století, na které upozorňuje Brandlovo Glossarium, str. 344: Trpěl-li jest s toho mlýna poplatky k městu čili nic?... Neb sem s toho mlýna zvláště trpěl zemskú berni (z r. 1415; Archiv český IV, 360).— Ktož k městu příslušejí a s městem trpie a platie... Kteříž by s městem trpěli práva neb jiné poplatky neb trpěti chtěli (z r. 1418; Archiv český VI, 39).

V 3. zápisu se dovídáme, že matka synovi svůj podíl na domě ‚vzdala v plném súdě *mocně*'. Stejně v textu 8. čteme: ‚A toho domu jemu (Pešíkovi Racek) jest *mocně* postúpil i vzdal'. Příslovce *mocně* tu značí ‚platně', ‚pravoplatně', ‚ze své moci'. V kázání po velikonocích vykládá Hus, že Kristus, vstav z mrtvých, jedl kus ryby pečené a plástku strdi „pro dóvod pravého těla a z mrtvých vstánie; a to jest učinil ne bezdečně, ale dobrovolně a mocně."*) I zde má adverbium *mocně* význam zcela blízký tomu, jaký tušíme v uvedených citátech ze SoudHradčan.

Koupi domu, o níž svědčí 2. text, provádějí dva muži. Jeden je králův *šeňk,* t. j. ‚úředník nad nápojem a naléváním', latinsky ‚pincerna', druhý *zákonník,* t. j. ‚řeholník', ‚mnich', lat. ‚religiosus'. Kněz Václav *penitenciář,* s kterým nás seznamuje text 4., zastával úřad zpovědníka za biskupa, maje právo dávati rozhřešení i v případech vyhrazených biskupovi.

Sedmý zápis se končí pohrůžkou, nebude-li Mazanec řádně platiti jeptišce Žofce, že vezmou na jeho domě *základ.* Tím se míní záruka, zástava, jejímž prodejem by se zjednalo zaplacení dluhu. — V následujícím textu slibují konšelé s rychtářem a místopurkrabím ‚*zpraviti* ten jistý duom... od každého člověka'. Vlastník domu nebydlil v Praze a úřad slibuje, že se bude o jeho dům starati, když ovšem kupec bude náležitě konati své povinnosti k městu.

Spojení *ten jistý* je obvyklé o věci nebo o osobě, která už byla pojmenována; srov. *ten jistý farář* (1), *ten jistý diel* (3), *těch jistých rokuov* (7).

---

*) Mus. rukopis Postilly 69b, v Erbenově vydání str. 148.

Z jevů s y n t a k t i c k ý c h zaujmou dále vazby sloves *brániti* a *pomoci*. ‚Byli-li by kteří jiní dřevní dědici, nešto by sě na to táhli, že *jim práva nechcem brániti*', tak praví soud v 2. českém zápise. ‚Brániti komu čeho' píše také Štítný v Knížkách šesterých: „Hospodář má brániti všie necti své ženě" (viz Slovník staročeský I, 94). K slovům 7. zápisu ‚purkrabie pražský a rychtář a konšelé hradčanští *mají jéj pravdy pomoci*' je paralelou, co ze starého rukopisu uvádí Jungmann v Slovníku III, 283: „Jeden člověk prosil císaře, aby jemu pomohl pravdy".

Snaha, aby byl přívlastek v plné mluvnické shodě se slovem, k němuž se vztahuje, vedla písaře SoudHradčan. k tomu, že dával podobu přivlastňovacích adjektiv celým spojením vlastního jména se substantivním přístavkem, na př.: duom . . . někdy *Vášuov nebožtíkuov* (6), mezi domem *Mixovým ševcovým* s jedné strany a mezi *kněžě Hrnečkovým* s druhé strany (2). Ve spojení *kněz Hrnček* je v adjektivum změněno jen jméno vlastní. Stejně je tomu, má-li vlastní jméno přívlastek adjektivní, jako Zduona *Kytlicova někdy řečeného* (2), mezi (domem) páně *Zajiecovým Medrého* (7). Přivlastňovacím adjektivem se stává jméno, i když je při něm volný přístavek: mezi domem *Václavovým a Janovým, bratruov vlasních,* synuov *mistrových Petrových, kamenníka kostela pražského* (4); synové *mistrovi Petrovi, kamenníka kostela pražského* (5).

*

Zápisy, kterým jsme tu věnovali pozornost, jsou p r v n í zachované památky českého jazyka ve službách v e ř e j n é a d m i n i s t r a t i v y. Po celé XIV. století se do městských knih psalo jazykem latinským a také písaři SoudHradčan. užívali latiny napořád. Tím vzácnější památkou je devět zápisů českých z r. 1388.*) Čeština se nám v nich jeví nástrojem vyspělým též pro potřeby českých kanceláří. Není divu, že od samého počátku XV. století jsou české zápisy v městských knihách již hojnější.

Ukázky dvou folií ze SoudHradčan., a to listu 21[a] s latinským textem z let 1364 a 1365 a listu 100[b] s prvními dvěma celými a s počátkem třetího českého zápisu, uveřejnil v znamenité světlotiskové reprodukci archivář města Prahy, univ. prof. Václav Vojtíšek v díle „Vývoj městských knih v Československé republice". Řada I. Knihy pražských měst. Svazek 1. (1928), tab. XIII.

---

*) V. C h a l o u p e c k ý v úvodě k vydání „Žilinské knihy" (Bratislava 1934), str. XIV praví, že v SoudHradčan. se píše v jazyce národním „od roku 1388". Tamtéž jsou nepřesné údaje také o nejstarší listině české (je z 27. XII. 1370, ne ze 17. XII.) a o řádu rychnovských soukeníků (je z 3. VII. 1378, ne z 8. VII.).

J. V. Bečka:

O abstraktech vlastnosti a stavu v novinářské češtině.

Je všeobecně znám zjev, že množství abstrakt je znakem jazyka vypěstovaného, právě tak jako schopnost mysliti abstraktně je projevem vyšší kultury. Můžeme směle říci, že platí úměra: čím je jazyk vyspělejší, tím větší počet abstrakt najdeme v jeho slovníku. Zvláště některé druhy odborného jazyka abstrakty přímo hýří, což zcela přirozeně vyplývá ze samé podstaty některých vědních disciplin; na př. výrazový materiál odborného jazyka filosofického je nezbytně složen téměř ze samých abstrakt.

Značné množství abstrakt, kterými se vědecký jazyk liší od běžného jazyka hovorového, je tedy nezbytným následkem toho, že vyšší kulturní život a zvláště přesnější způsob vědeckého myšlení si vytvořil množství abstraktních pojmů, k nimž ovšem je potřebí i slovného vyjádření. Bylo by však omylem se domnívati, že abstrakta v jazyce vznikají jen z této potřeby. Jsou i příčiny jiné, které vedou k zvýšené potřebě užívati abstrakt a jež se projevují i ve zvýšeném tvoření nových slov abstraktních. Všimněme si v této věci novinářského jazyka a pozorujme, jak zde se abstrakt užívá.

Při bližším ohledání nemůže ujíti naší pozornosti, jak častá jsou v jazyce denního tisku abstrakta vlastnosti a stavu. Abstrakta toho druhu nejsou sice ani v běžném jazyce hovorovém nijak vzácná, na př. *trpělivost, umíněnost, rychlost, skromnost, velikost, laskavost, přísnost* atd. Tím běžnější jsou arci jako vědecké termíny v jazyce odborném, na př. *únosnost, dělitelnost, úmrtnost, vodivost, lomivost, nesmrtelnost* a p. Všechna tato abstrakta, pokud ovšem nejsou příliš odborná, zná dobře i novinářský jazyk, vedle nich však užívá též abstrakt, jež ani nejsou zcela běžná v hovorovém jazyce ani obvyklá jako odborné termíny vědecké. Jejich ráz a způsob jejich užití si nejlépe osvětlíme na několika příkladech z novin.

Jistě nejdříve upoutají naši pozornost abstrakta od adjektiv možnosti na *-telný*. Tato adjektiva možnosti jsou v novinářském jazyce neobyčejně hojná a tvoření nových a nových adjektiv tohoto druhu od sloves je právě v novinách snadnější a častější než kdekoliv jinde. K těmto adjektivům se jako další produkt tvoření řadí abstrakta na *-telnost*. I tato abstrakta jsou tu velmi častá a tvoření nových abstrakt toho druhu je tu také velmi snadné. Na př.: Mimo to se bílému pečivu i chlebu za přednost přičítá snadnější *využitelnost* a lehčí stravitelnost (L. N. 10. VI. 34). Průlet mra-

kem trvá tak krátkou dobu, že pilot i bez *viditelnosti* terénu pod sebou drží letoun ve správné poloze normálního stoupavého letu (N. P. 30. V. 34). A na důkaz své *upotřebitelnosti* předložil Schwarzkoppenovi tajný dokument (N. P. 14. VIII. 35). Šestá komise Společnosti národů... debatovala o *přijatelnosti* Ruska (Pr. l. 20. IX. 34). Freudův „Úvod do psychoanalysy"... ukázal svou *aplikovatelnost* téměř ve všech odvětvích kultury (Pr. l. 12. XII. 36).

Podobné užívání lze pozorovat u abstrakt vlastnosti odvozených od adjektiv polodějových a obsahových na *-avý, -ivý* a *-ový*. Na př.: Pes není dnes jen zvíře luxusní, hlídací či sportovní, nýbrž také zvíře hospodářské svou *užitkovostí* ve službě člověka a zákona (N. P. 25. X. 34 odp.). Současně na druhé straně neklesá a spíše stoupá *přebytkovost* naší zemědělské výroby (N. L. 24. II. 35). Oblast pohoří Bílých Karpat... geologicky není pro tuto novou komunikaci *svážlivosti* území nijak zvlášť příznivá (N. L. 6. I. 35).

Velmi často se najdou v novinách abstrakta od adjektiv obsahových na *-ný*. Na př.: Ani difterie, ač průběh její při vysoké *nemocnosti* je vážný, nepostihla nás tak, jako bylo předpokládáno (Venkov 6. I. 35). Nikdo neodstrkuje komunisty od *státnosti*, od státotvorných ideí (Samostatnost 26. XI. 36). Pasteurisace... neposkytuje vůbec potřebné *zdravotnosti* mléka (N. P. 13. IV. 35 odp.). Strana ľudová... pohrozila *oposičností* nejen zvýšenou, nýbrž také všestranně a cílevědomě prováděnou (N. P. 8. IX. 35). Jak se zdá, přílišná *reformnost* těchto škol... poněkud polevuje (N. L. 10. XI. 35).

Zvlášť nápadné je však užívání abstrakt stavu odvozených od participií minulých činných i trpných. Zde lze nalézti příklady velmi typické, na př.: Jde o uměleckou budoucnost opery Národního divadla, o její *srostlost* s naší kulturou (Nár. osvob. 17. IX. 35). Krise se chtějí řešiti starými metodami, ač jejich *přežilost* je zřejmá (Č. sl. 6. IV. 35). *Kleslost* úrovně žurnalistiky za voleb u nás je známá (Samostatnost 19. XII. 35). *Vyčerpanost* žil a také války připravily konec zdejšímu těžení (N. P. 20. IX. 34). V tom ohledu byli (Rusové) mateni pozorováním jinak správným o nedostatečně vyvinutém individualismu německého člověka a o jeho sklonech k stádní organisaci a *organisovanosti* (L. N. 31. III. 35). Zdá se, že právě tato *připravenost* (neútočných států protirevisních) usnadnila a zlepšila celkovou mezinárodní situaci (N. P. 8. XII. 34).

V novinách se najdou i abstrakta od adjektiv na *-ský* značících příslušnost. Tento usus je tím nápadnější, že tvoření takových abstrakt není jinak oblíbené ani časté, ač nepůsobí zvláštních potíží kmenoslovných; také jen velmi málo abstrakt tohoto druhu

je v běžném užívání (na př. *lidskost*). Novinářský usus však nedbá této nechuti a tvoří abstrakta na *-skost* dosti často, na př.: Zemská a universitní knihovna, která je pokračováním staré Zemské knihovny, je určena k službě především nově založené Masarykově universitě. *Zemskost* v titulu jejím není však pouze prázdným bezobsažným slovem (L. N. 24. XI. 35). V kinematografii může režisér . . . někdy použíti soft focusu, zejména, chce-li zdůrazniti *lyrickost* některé scény (N.P. 22. V. 36). Sedmý díl hlasujících Angličanů (v anketě Daily Expressu) vyžaduje, aby žena byla „domácí", a ještě menší procento klade důraz na *mateřskost* ženy (N. P. 4. X. 36). Ze 600.000 Poláků, bydlících na Opolsku podle posledního sčítání, nyní sotva několik tisíc má odvahu veřejně se přiznati ke své *polskosti* (N. P. 4. VI. 36). Také Ján Smrek . . . prokazoval nutnost *slovenskosti* slovenské literární tvorby (N. L. 6. VI. 36).

Příklady tohoto druhu si může každý čtenář při pozorném čtení novin rozmnožit libovolně, protože tu nejsou nikterak vzácné. Jde však nyní o to rozhodnout, proč jsou abstrakta tohoto druhu v novinářském jazyce tak četná. Při podrobnějším posouzení jich snadno poznáme, že nejsou vždy výrazem zvláštních abstraktních pojmů, speciálně potřebných pro novinářský sloh; také od odborných termínů se velmi často liší i svým obsahem i svým užitím. Srovnejme si na na př. odborný termín *viditelnost,* jenž má význam ‚schopnost býti viděn', s uvedeným už příkladem z novin, znějícím na slovo stejně: Pilot i bez *viditelnosti* terénu pod sebou drží letoun ve správné poloze. Zde toto slovo má význam jiný: i *když nevidí.*

K hojnému užívání abstrakt tohoto druhu v jazyce novin vedou dvě silné tendence: snaha užívat co nejtěsnějšího spojení větného a snaha vyhnout se hledání substantiv, která by doplňovala výraz adjektivní.

O prvé tendenci jsem už měl příležitost v Naší řeči promluvit (19, 1935, 97 n.). Poukázal jsem na to, jak silná je tato tendence v jazyce, zvláště v jazyce odborném, a jak mnohostranně se v jazyce projevuje. I v novinářském jazyce se projevuje velmi zřetelně a se značnou důsledností a jedním z jejích projevů je právě užívání abstrakt vlastnosti a stavu. Takové abstraktum totiž často umožňuje vyjádřit pouhým větným výrazem to, co by se jinak muselo vyjádřit celou větou. Na př. místo vedlejší věty v souvětí: *Komise debatovala, zda je možno přijmouti Rusko,* ve snaze o těsnější semknutí větné se užije abstrakta a s jeho pomocí se souvětí změní v jedinou větu: *Komise debatovala o přijatelnosti Ruska.* Ze stejných důvodů je užito abstrakt ve větách: *Kleslost úrovně žurnalistiky za voleb je známá* (= je známo, jak za voleb klesá úroveň žurnalistiky). *Spis ukázal svou aplikovatelnost* (= ukázalo se, jak lze spis aplikovat). *Přežilost metod je zřejmá* (=je zřejmé, jak se metody přežily) atd.

Je všeobecně známo, jak častým výrazovým prostředkem v novinách jsou podstatná jména slovesná. Jimi je novinářský jazyk přímo nabit. Ale i k jejich rozšíření pracoval sklon užívat co nejtěsnějších vazeb větných. Jsou tedy oba ty zjevy projevem a následkem stejné tendence, vyjádřit v jediné větě to, k čemu by jinak bylo potřebí vět dvou. Ostatně stačí zde malá úprava, a místo abstrakt vlastnosti a stavu máme ve větě podstatná jména slovesná, aniž se význam věty znatelně změní: *Komise debatovala o možnosti přijetí Ruska. Klesání úrovně žurnalistiky za voleb je známé. Spis ukázal na možnosti svého aplikování,* atd. Ani „novinářský" ráz těchto vět se nezměnil.

Ale touto tendencí bychom vyložili jen část všech abstrakt, jejichž užití nám bylo nápadné. Druhou část musíme vykládati jinak. Vezměme si na př. větu: *Zemskost v jejím titulu není však jen prázdným slovem.* Zde abstraktum je výsledkem snahy vyhnouti se hledání substantiva, jež by doplňovalo adjektivní výraz. Abychom tomuto sklonu dobře porozuměli, musíme si uvědomit, že leckdy máme na mysli silnou představu vlastnosti, pojící se k celkem neurčité představě nositele této vlastnosti. V takovém případě se nám výraz pro představu vlastnosti vybaví arci mnohem snadněji než výraz pro nositele vlastnosti. V této nesnázi jsme v pokušení nositele vlastnosti vůbec nevyjadřovat. Němci to tak často činí a známý výrok *das ewig Weibliche* je klasickým toho dokladem. V češtině však nemáme možnost takto jednoduše povýšit přídavné jméno na podstatné, protože v češtině se toto užívání cítí jako neobvyklé a chybné. Pomáháme si všelijak. Dobrý stylista však vždy najde při klidné tvůrčí práci nějaké vhodné substantivum nebo obrat, kterým se přenese přes tuto nesnáz. Lidový jazyk si zde tvoří zpravidla nová slova: *kliďas, bručoun, mrzout.* V jazyce psaném ovšem situace bývají komplikovanější, ale jejich rozuzlení končívá často také utvořením nového slova. Protože po kmenoslovné stránce je tvoření abstrakt od adjektiv vlastnosti a stavu poměrně velmi snadné (tvoření abstrakt tohoto druhu je totiž mnohem snadnější než tvoření konkret) a protože situace, za jakých se potřeba takových nových slov objevuje, týká se v psaném jazyce především vztahů abstraktních, vznikají tu téměř výhradně abstrakta. Při snadnosti, s jakou se tato abstrakta vlastnosti a stavu tvoří, je často snadnější vytvořit úplně nové slovo než najít vhodné substantivum doplňovací.

Je tedy příčinou vzniku a častého užívání mnohých abstrakt v novinářském jazyce v podstatě snaha zjednodušit t. zv. proces stylistický. Jest to známá snaha zjednodušit výběr slov a stavbu věty tak, aby působily co nejméně potíží tomu, kdo píše. V novinářském jazyce se tato snaha projevuje silněji než v kterémkoliv jiném druhu jazyka už z toho důvodu, že tempo psaní je tu rychlejší a stereotypní látky

a často i anonymní tvoření tlumí snahu po výraze svérázném. Tato snaha se uplatňuje velmi silně a projevuje se v mnoha podobách. Nejtypičtější její podobou jsou zmechanisované obraty obrazného původu, velmi hojné v novinách (*kalit vodu, otravovat studně, politika otevřených dveří,* a p.), obraty s adverbii vztahu (viz Naši řeč 18, 1934, 170-171), snaha o schematisaci věty a konečně i mnohá abstrakta vlastnosti a stavu, jak jsme právě řekli. Protože tato snaha působí ve všech oborech jazyka, objevují se taková abstrakta ovšem i mimo novinářský jazyk, arci ne vždy tak často a tak typicky.

Se stanoviska přísně gramatického nelze tvoření a užívání těchto abstrakt pokládat za chybné, neboť je zná, třebaže v míře značně menší, i jazyk lidový i jazyk básnický. Lze proti nim uvésti jen námitky stylistické, neboť přílišné užívání abstrakt je na závadu živosti a výraznosti slohu. Jistě je na př. obrat *mateřské poslání ženy* určitější než obrat *mateřskost ženy.* Místo obratu *zdůrazniti lyrickost scény* bychom raději četli *zdůraznit lyrický ráz scény, lyrickou náladu scény.* Čtenáři, zvláště prostší, by zajisté lépe rozuměli normálnímu obratu *při značném množství nemocných* než obratu *při vysoké nemocnosti.* Ovšem na druhé straně musíme uznat některé výhody, které užívání těchto abstrakt poskytuje píšícím autorům, jak jsme to na předcházejících stránkách řekli.

Záliba v kladení abstrakt vlastnosti a stavu, vzbuzená a podporovaná dotčenými tendencemi, může však někdy vybočit z mezí potřeby. I takové doklady lze v novinách občas nalézt. Jistě nás překvapí velmi zvláštní užití abstrakt v těchto větách: Po každé nám řekne (náhodný návštěvník Varšavy) . . ., že ho sem sice zanesla spíše náhoda, *příležitostnost* nebo stavovská povinnost, ale že se vrátí (N. L. 18. XI. 34). Je to prý zásadní souhlas, ale zabalený do tolika podmínek, že *nadějnost* Anglie jako svolavatelky konference značně poklesla (N. P. 16. IX. 36). Jeho údiv přešel brzy v rychle stoupající *radostnost* a štěstí (N. P. 21. X. 35 odp.). Také ti, kdož se na Štěpánka z té doby pamatují, potvrzují jeho chorobné sklony — zálibu ve sbírání nožů, *rozkošnost* z bolesti a pod. (Več. Č. sl. 21. V. 36). Zde jistě by byla zcela dobře stačila běžná abstrakta *příležitost, naděje, radost, rozkoš.* Platí totiž zásada, že se nová abstrakta od adjektiv netvoří, je-li základem těchto adjektiv abstraktum a je-li význam substantiva i odvozeného adjektiva stejný (ovšem s rozdílem pojetí substantivního a adjektivního). Od adjektiva *chytrý* se tvoří abstraktum bez závady *(chytrost),* od adjektiva *silný* však abstraktum netvoříme, protože k tomuto úkolu dobře stačí subst. *síla.* Netvoříme abstraktum *pyšnost,* protože už máme abstraktum *pýcha;* stejně by bylo zbytečné tvořit abstrakta *krásnost, smutečnost* a pod. Proto se nám zdají ona citovaná abstrakta z novin tak podivná. Ale to jsou už jen výstřelky,

vzniklé z jakési setrvačnosti; každá tendence v jazyce, je-li dosti silná, působí totiž i přes meze potřeby. Ale tyto výstřelky jsou bohudíky i v jazyce novin celkem nečetné.

Karel Juda:

Příklady lidového umění vyjadřovacího.

I.

Na přívršku, poskopce, na přepáč.

Tato tři určení místa (polohy) do nedávna bylo slýchati na Českomoravské vysočině, první dvě se strany české, na přepáč se strany moravské. V rukopisných letopisech města Kamenice nad Lipou, které velmi pilně skládal páter Josef Engelbert Lendr († 1863), důvěrný přítel Vacka Kamenického, kněz buditelský, trochu také beletrista, strýc mé maminky, jsou k 8. červnu 1838 popsány kruté účinky přívalu vod a mezi jinými pohromami stojí psáno: „Zvláště na polích, *na přívršku* ležících, vybrav z nich zem až do gruntu, velikou škodu příval způsobil.“ Určení polohy je velmi jemné, dokonale výstižné. *Na svahu* se zdálo tuze široké a tím neurčité. Ohrožená pole ležela při vršku. Dvěma předložkami dosaženo názornosti úplné. — Dne 26. května 1853 opět přitrhly na Kamenici lijavce s nesmírnými škodami. J. E. Lendr zaznamenal: „Též s polí, kdež byla *poskopce* a nově vzdělaná, zem i třeba s brambory tam zasázenými pryč byla odnesena.“ Zase dvě předložky, jedna ukazuje směr s kopce dolů, druhá na tom šikmém směru plošnou polohu. — „Naše pole leží támhle u kříže *na přepáč,*“ ukazovala nám stará sousedka v Novém Městě moravském, které stojí vklíněno mezi kopce. Výraz je to vzácný filologicky i hospodářsky. Svědčí o důmyslném postřehu lidu a jadrném jeho tvaroznalství řeči, jakož i říznosti, kde by určení podobné polohy působilo rozpaky. Jde o lán přebíhající kopec na druhou, s našeho hlediště neviditelnou stranu. Půda se tam přepačuje. Pojem pohybový (dynamický) (přepáčiti nějaký předmět, na př. kládu) výtečně postihuje i stav trvalý (statický). Obojí přepáčení způsobila lidská přičinlivost, tak tuze vytrvalá a úcty hodná právě na holé dlani chudé, kamenité vypnuliny Českomoravské. Člověk s políčkem krušně vzdělané půdy stoupal do vršku, průbojně postupoval výš a výše, dospěl vrcholu, a pluh přepáčiv vítězně, radostně pozdravil obzor další, dosud neviditelný, k němuž takto přiblížil svůj majetek. „Na přepáč“ znamená veliké vítězství nad tvrdou zemí s kamením a hložím. Na česko-moravském rozmezí je málo kopců, aby nebyly připraveny aspoň pro oves — na přepáč. A taková krásná slova zanikají.

II.

Obojanky.

Obojanky bylo slyšeti od matky holčiček dvojčat. Vezla je v kočárku. Už byly odrostlejší, asi roční. „Nedá si to už pokoj," pravila, „když leží vedle sebe. Tak je pokládám *obojanky.*" To jest nožkami k sobě, hlavami od sebe, jedno sem, druhé tam. A my zříme, kolik dá práce a slov, aby byla postižena poloha dětí (a potom jiných těl a těles) v té úpravě, jak ji lidová ústa vyjádřila jedním slovem a zcela jasně.

Josef Janko:

Líh.

K pěknému článku V. Poláka o slově *líh* (ve 4. čísle letošní „Naší řeči", 93 násl.), kde se podává vyčerpávající téměř historie tohoto novověkého slova a kde se názorně rozvíjí významová stránka od „louhu" k „esenci" a konečně k „alkoholu", mám jen malý dodatek o vlastním etymu toho slova; tato otázka totiž Polákem rozřešena nebyla. Snad proto, že kladl při tom příliš málo váhy na nejstarší útvar toho slova, *lejh,* ačkoli jej cituje a i dokládá (94 n.); je to skutečně východiště všeho a také Matzenauer zná *lejh* jako slovo zastaralé (*obs*[oletní] a nikoli *obv*[yklé]). I nelze, držíme-li se prvotného významu slova „louh", samo *lejh* míti za nic jiného než za přehlasovaný útvar německého *Lauge,* totiž *läuge* se spirantickou (dolnoněmeckou nebo zde spíše středoněmeckou) výslovností toho *g,* tedy *ch* (zprvu se znělým a pak i neznělým spirantem zadopatrovým zabarvení *ach*-ového, kde *ch* se někdy blíží až *h*) — a ovšem ještě s nářeční ztrátou zaokrouhlení, tedy: *leiche, leih.* Přehláska je tu rovněž zjevem dialektickým nebo znamením toho, že slovo to vycházelo asi často z úst prodavačů židovských. Spisovným uzpůsobením vznikalo pak *líh, líhu* a konečně obdobou podle slov jiných *líh, lihu.*

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

(NŘ. 21, 1937, 98 n.)

Alois. Křestní jméno Alois není, jak se obyčejně uvádí, obměnou germánského jména *Adelweis* nebo *Alwis,* nýbrž je to maurský tvar francouzského jména *Louis* (ze starofrancouzské formy *Loois, Lowis*

— vzpomeňme na Zeyerovu „Píseň o korunování krále Lovise“ v Karolinské epopeji —; *a-* je arabský člen, známý z mnoha jiných slov: Allah, Alhambra, alchymie, amalgam, alkohol, algebra, azimut, alizarin, anilin, alkovna, Alcazar atp.). Dokladem o identitě obou těch jmen je na příklad i to, že známý španělský theolog a básník *Luis Ponce de Leon* jmenuje se latinsky *Aloysius Legionensis* (Luis de Leon je onen slavný stoik, který zahájil přednášky na salamanské universitě, přerušené pětiletým pobytem v inkvisičním vězení, slovy: Dicebamus hesterna die. . ., Řekli jsme včera . . .). Obecným v Evropě se jméno Alois stalo až v XVII. a XVIII. stol. R. 1621 byl totiž prohlášen za blahoslaveného a r. 1726 za svatého *Aloysius de Gonzaga*, člen řádu jesuitského (žil 1568—1591). Z téhož francouzského základu, z něhož pochází maurské znění *Alois,* vznikl i maďarský tvar *Lájos.* — Konec konců jde ovšem o jméno germánské, protože francouzské *Louis* má za základ germánské *Chlodwig* („Slavoboj“). (Podle Alfr. Götze.)

Cicvár, citvar (VT., H. „něm. Zitwer z lat. cituarium, léčivý druh pelyňkového semene“). Citvar, cicvár se jmenují rozličné drogy, vesměs ostré chuti; nejčastěji kořen indické Curcumy nebo drobné úbory jednoho druhu pelyňku, Artemisia cina, t. zv. cicvárové semínko. Latinská forma *cituarium,* která je na př. v Klaretovi, odkud ji cituje Gebauer, je jenom místní obměnou obecného latinského *zedoaria.* Tvar *zedoaria,* z něhož vzniklo i francouzské *zédoaire* a anglické *zedoary,* je — jako drogy, jež označuje — původu orientálního, persko-arabského (zadwâr).

Čabraka (VT. „z franc. chabraque, snad německým prostřednictvím“; H. připojuje „a to z tur. čaprak, pokrývka na sedle“). Etymologický výklad tu uváděný není nový (má jej již Gebaurova Historická mluvnice I, 1894, 514 a j.) a můžeme na něm dobře ukázati, jak třeba starší výklady přejímati kriticky. Dnes totiž, skoro čtyřicet let po vydání I. dílu Historické mluvnice, máme k disposici pomůcky o mnoho dokonalejší, než měl Gebauer. Máme možnost přesvědčiti se, kdy je které slovo po prvé doloženo v němčině a ve francouzštině. A tu se dovídáme, že slovo *čabraka:*

a) je v češtině v XVI. století (Z. Winter, Dějiny kroje v zemích českých II, 636);
b) v němčině je doloženo od r. 1691 (Weigand);
c) do francouzštiny se dostalo jako nové převzetí z němčiny až v století XIX. (Gamillscheg).

Už z toho vyplývá, že o převzetí z francouzštiny nemůže býti ani řeči. Vyplývá to i z úvahy historické. Vojenská terminologie — a k ní patří i slovo „čabraka“ jako pokrývka především jezdeckého

koně — přicházela k nám z Francie ve dvou dobách: v době rytířské a potom v XVII. a XVIII. století. Tak se v době rytířské dostalo k nám slovo *kropieř,* synonymní s „čabraka“ (a ti vši byli rytieři, těch komonstvo pod kropieři, říká se v Alexandreidě), a to z francouzského *crou pière* přes středohornoněmecké *grôpiere.* Ale v XVI. stol. nepřicházely nové termíny ze západu, nýbrž z východu, kde bylo v dobách tureckých válečné centrum tehdejší Evropy. Za přímý pramen našeho slova můžeme pokládati maďarské *csáprág.* Jaký je původ tohoto slova maďarského, o tom jsou názory dva. Jedni — a těch je většina — odvozují je z tureckého *čaprak,* což prý pochází ze slovesa *čap-* ‚zahalovati‘ (Lokotsch); ale maďarští linguisté soudí (Magyar nyelv IX, 412), že turecké slovo je původu maďarského. Tvar *csáprág* má totiž četné obměny (*cafrak* a *caprak* z nich pronikly i do slovenštiny), jež jej přiřaďují k dnešnímu slovu *cafrang* ‚třásně‘ (s neetymologickým *n,* které bývá před koncovým *g* i v jiných případech: slov. *brlog* > *barlang,* jeskyně). Ale protože nelze vyloučiti možnost, že tu jde jen o lidovou etymologii, zůstaneme raději při výkladu z turečtiny.

Čáry (H.: asi k „čára“; podle čar, rýh na ruce věštiti). Brückner spojoval též obě ta slova, ovšem jiným způsobem. Přece však není toto spojení pravděpodobné; zvláště ne v té formě, že by šlo o hádání z rukou. To nebyl způsob staroslovanský. Slovo „čáry“ má ostatně velmi staré a ctihodné příbuzenstvo, které ukazuje bezpečně, jak se jeho význam vyvinul. Příbuzné staroindické *karóti* znamená „dělati“, od toho je odvozeno *kártram* s významem „kouzlo, kouzelný prostředek“. Je tedy vývoj významový: dělati → někomu udělati, a to vývoj velmi starý, takže na změnu významovou ze slova „čára“ mysliti nemůžeme.

Džentry. Slova *džentry* užíváme většinou jen v spojení s poměry maďarskými nebo slovenskými. Jeho základem je, jak známo, anglické jméno pro nižší šlechtu a vůbec vrstvu přímo pod nobilitou (která se začíná baronem) *gentry.* Pod tímto jménem, které bylo při velmi intensivních stycích maďarské a anglické šlechty v Uhrách dobře známo, zorganisoval v 70. letech minulého století Koloman Tisza střední vrstvu maďarskou, totiž nižší šlechtu a její souputníky, a na ní založil svou politickou moc.

V slovenském prostředí nabylo toto slovo — džentry byla nositelem maďarského šovinismu a protidemokratického zaujetí — významu potupného, v němž se dostalo i k nám.

Kolonáda (H. pod heslem „čelo“: ř. kolona, sloup; kolonáda). — *Kolonáda* ‚sloupová síň‘ nemá co dělat s řeckým slovem *kolónos* ‚pahorek‘, jež ovšem patří do příbuzenství slovanského slova „čelo“.

Je to slovo, které se s italským stavitelským uměním dostalo přes Francii a Německo i k nám — a to dosti pozdě; Jungmann je ještě nedokládá. Italský tvar je *colonnata,* t. j. *columnata* ‚sloupová (síň)‘ k lat. *columna* ‚sloup‘.

Napoleon. Nemalý již počet výkladů tohoto jména byl právě rozmnožen o nový. Jeho autorem je profesor bruselské university Henri Grégoire, který před několika lety přednášel v Praze o své zajímavé theorii nibelunské, dovozující, že pověst o Nibelunzích je původu belgického a že se ve jménu Nibelungen skrývá jméno Nivelles. V studii uveřejněné ve XXII. ročníku Bulletinu královské akademie belgické připojuje nyní k tragedii nibelunské i jméno Napoleonovo. Vychází při tom ze sbírky různých forem tohoto jména, kterou nedávno sestavil Aebischer; ukazuje, že jsou tu dvě řady, jedna s *Nap-,* druhá s *Nep-* (Nepolionus, Nepuleon, Nepolone), a domnívá se, že tato řada s *nep-* je původnější. Za tohoto předpokladu nedělá nijaké obtíže spojiti jméno *Napoleon* s některou formou jména *Nibelung,* rozšířeného od druhé polovice VIII. stol. v Německu i ve Francii (mezi jeho formami se vyskýtá i Nepolo 1065, Nipulunc VIII. stol.). V románském prostředí se toto germánské jméno přiklonilo k typu na *-leon* (Timoleone, Pantaleon, Brancaleone), ev. i k obecnému *lion* ‚lev‘.

Španělsko. Jméno této země, která způsobem tak tragickým poutá k sobě dnes pozornost celého světa, je podle W. Sieglina (Zeitschrift für Ortsnamenforschung X, 253) původu baskického. V baskičtině znamená totiž slovo *espan* okraj, zvláště vyvýšený. Jako vlastní jméno označovalo *Espan* nejprve pahorkatinu mezi Rhônou a Pyrenejemi. Když se (někdy v V. nebo IV. století př. Kr.) zmocnili tohoto území Iberové, přenesli Massalijští (Massalia byla řecká kolonie, předchůdkyně dnešní Marseille) jméno *Espania* na celé panství iberské. Když pak Iberové z jižní Francie ustupovali, zatlačováni jsouce Kelty, posouvalo se s nimi i jméno *Ispania* na poloostrov Pyrenejský. Stopy původního významu však najdeme u římských spisovatelů Ennia a Livia: nejzápadnější ústí Rhôny se jmenuje *„os Hispaniense“,* ústí hispanské, okolí Nemausu (Nîmes) se nazývá *Ispana regio;* území Volcianů mezi Pyrenejemi a Marseillí označuje Livius slovem *Hispania.*

U Románů vznikla z latinského znění *Hispania* forma *Spagnuol-* (středolatinské *spagnuolus,* italské *Spagnuolo),* z níž pochází i naše *Španiel - Španěl.*

Mamlas. Slovo *mamlas,* které znamená člověka klackovitého, halamu, jinde pak člověka budižkničemu, je známé nejen v češtině a v slovenštině (kde někdy mívá i význam nepejorativní), ale velmi

dobře i v polštině, v maďarštině, v slovenské němčině (doloženo je v dialektologických pracích z Dobšiny a Spiše) a v srbocharvátštině.

Zjišťovati původ nadávek je věc velmi těžká; nadávky se šíří do cizích řečí mnohem rychleji a snadněji než slova jiná, pro své silné citové zabarvení mívají hodně obměn; a pro svou nespisovnost nebývají v starší literatuře zaznamenávány, takže se jejich stáří a jejich dřívější tvary těžko zjišťují.

Také o původu slova *mamlas* jsou názory velmi rozmanité. Na jeden z nich nás nyní upozorňuje laskavý čtenář. „A magyar nyelv szótára" (Slovník maďarštiny) Czuczora a Fogarasiho 1862 n. vykládá totiž, že slovo *mamlasz* je obdobou slova *bámész* ‚zevloun' a vzniklo ze slovesa *mamol* se suffixem *-asz,* který je i v slovech *kopasz* ‚lysý', *csupasz ‚holý'*. Ale pramen sám už předem vzbuzuje nedůvěru. Etymologie slovníku Czuczora-Fogarasiho, jinak velmi bohatého, jsou totiž vyvrcholením onoho divoce fantastického etymologisování, které bylo v Uhrách do příchodu Budenzova velmi oblíbeno (i náš Kollár byl jeho obětí). Tato stránka toho slovníku byla velmi brzy samými maďarskými filology náležitě odsouzena a už desítiletí se etymologie Czuczorovy ani necitují, natož aby se jim věřilo. Ani tato etymologie (třeba není ještě z nejhorších) není možná: slovesa *mamol* v maďarštině není a suffix *-asz,* jinak v maďarštině dosti hojný, nemá významu pejorativního. Pozdější etymologové maďarští mají slovo *mamlasz* jednak za německé *(z Maulaas),* jednak za slovenské.

Výklad slova *mamlas* z němčiny najdeme i u filologů slovanských (na př. v slovníku Vášově); zdá se však pravděpodobnější, že je slovanské a odvozeno ze slovesa původu onomatopoického (zvukomalebného). Tak vykládá Brückner, Łoś i jiní badatelé polští, tak má i etymologický slovník Holubův.

Onomatopoická slova, v nichž se opakují znělé hlásky retné (*m*, *b*), označují řeč nejasnou, brebtavou, ev. bručivou: čes. *mumlati, mrmlati,* pol. *mamlać, mamrać, mamrotać,* něm. *murmeln, mummeln,* lat. *murmurare,* angl. *mumble* atd.; *brblati, beblati, brebtati, blebtati, bláboliti,* sch. *blebetati,* lit. *balbatuoti,* lat. *balbus, balbutire.* Taková řeč bývá příznakem buď duševní zaostalosti (slovo *blbý* souvisí s *blebtati)* nebo společenské neohrabanosti. Suffix *-as* s významem pejorativním je v slovanských řečech hojný: čes. *kruťas, kliďas, chuďas; lotras, ťulpas;* pol. *grubas, chudas, krzywas, nieboras* atd. V polštině je však tvoření touto příponou hojnější a užívá se ho i u základů slovesných (*biegas, pijas*), kdežto v češtině bývá jen u základů jmenných (t. j. u přídavných a podstatných jmen). Protože pak v polštině máme doloženo i základní sloveso *mamlać* ‚nezřetelně mluviti', zdá se nám nejpravděpodobnější, že východiskem je polština, a že odtud slovo

toto proniklo jednak do slovenštiny a z ní do slovenské němčiny a maďarštiny (odtud dále do srbocharvátštiny; Maretić pokládá srbocharvátské slovo za přejaté z maďarštiny), jednak do češtiny.

To je ovšem domněnka. Jistoty, jak jsme již řekli, v těchto věcech nabýti nelze.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Praha v obnoveném státě československém. Vydala nákladem obecních důchodů rada hlavního města Prahy za redakce městského archiváře univ. prof. dr. *Václava Vojtíška.* 1936. — *Památník Josefa Emlera.* K stému výročí narození vydala rada hlavního města Prahy prací městského archivu za redakce městského archiváře univ. prof. dr. *Václava Vojtíška.* 1936.

Sborník *Praha v obnoveném státě československém* je kniha o 830 stranách foliového formátu, tedy dílo úctyhodné už svými rozměry. Tak se hned za prvních osmnáct let rozrostl obraz toho, k čemu Praha došla a co dovedla v obnovené československé svobodě, v republice Československé. Je to ovšem obraz všestranný; na podnět primátorova náměstka F. Kellnera a redakcí městského archiváře univ. prof. dr. V. Vojtíška sešlo se tu téměř padesát příspěvků, z nichž některé jsou obsáhlými studiemi (na př. stať ústř. mag. rady L. Jarolímka „Kulturní činnost města“ má sama bezmála 100 stran), a každý z nich se obírá některou stránkou činnosti hlavního města Prahy a jejího významu v našem veřejném životě. Jsou tu zastoupeny všechny obory městské správy a všude se vedle hlavního zřetele k poměrům dnešním projevuje i snaha dokázat, že dnešní Praha buduje svou novou práci na pevných základech starých. Vypsání té tradice, která se během staletí vyvíjela a přirozeně dospěla až k své dnešní demokratické podobě, věnovány jsou především historicky založené příspěvky prof. V. Vojtíška, ale i v jiných článcích se zpravidla přihlíží také k stránce vývojové a obraz dnešní se doplňuje srovnáváním s dobami dřívějšími. Proto také je v čelo celého svazku položen retrospektivní oddíl „Základy“ (1—139).

Nemůžeme bohužel ani zběžně načrtnouti obsah všech článků tohoto rozsáhlého sborníku, neboť by si to samo vyžadovalo velmi dlouhého výkladu. Avšak přes to, že nás na prvním místě zajímá stránka jazyková, všimneme si přece jen aspoň těch věcí, které jsou vždycky s to vzbuditi nejširší zájem. Hned v prvním oddílu čtenáře jistě zaujme článek univ. prof. dr. Václava Dědiny „Relief a povaha půdy“ s výkladem o tom, kteří činitelé a které síly vymodelovali půdu, relief a celou přírodní scenerii a podmínky vzniku Velké Prahy tak, jak se

jeví nyní. Historie Prahy se tu takřka přenáší do dávných období naší planety, do prahorní a prvohorní éry, a ukazuje se, jak se v postupu dob pražský terén měnil. Nejvýraznějším znakem všech těch dalekosáhlých změn je dráha a směr vltavského toku. Ještě uprostřed doby třetihorní bývala Vltava, vlastně její tehdejší předchůdce, slabou řekou (asi jako Blánice) a směřovala od dnešního Šternberka přes Sázavu na sever ke Kouřimi. Teprve v době ledové dostává Vltava zhruba dnešní svůj směr, ale ve značně větší výši, než leží její dnešní úroveň. Geologické složení pražské půdy je knihou, do níž příroda pro zkušené oko geologa vepsala celou svou historii; a tak podle ní prof. Dědina vypravuje, že Vltava v těch nejdávnějších dobách byla orientována proti dnešku značně na východ, neboť zasahovala svým tokem Olšany a Bohdalec, a po stupních se přemisťovala čím dál tím víc na západ a blížila se k směru dnešnímu, jejž si vyhloubila v opukové pláni bělohorské. Dějištěm těchto změn je celá partie Nového města a Vinohrad, která je jesepní (vypuklou) stranou vltavského údolí a sestupuje etapně od stupně k stupni, takže tvoří celý soubor teras: první z nich je plošina vinohradské vodárny, druhá je Vinohradské a Tylovo náměstí s přilehlými ulicemi, třetí a nejspodnější terasa je Karlovo náměstí, neboť nábřeží je už útvar umělý. Naproti tomu strana výsepní (nárazová) je petřínská stráň s Nebozízkem, čelem to bělohorské pláně. Strmá poloha tohoto břehu je způsobena podmílací činností vltavských proudů, jak tomu bývá vždycky při výsepní straně říčního údolí. Tak je dnešní plastika Prahy a jejího okolí výsledkem činnosti Vltavy a jejích přítoků. Jejím vodám se v rozličných dobách na mnoha místech stavěly v cestu křemencové skály, na př. v dnešních Riegrových sadech, u Wilsonova nádraží, u Emauz a naposledy v okolí Palackého mostu. Přes tyto prahy tekla Vltava v peřejích, a byla by tedy nasnadě domněnka, že jméno Prahy má původ v těchto charakteristických prazích. Avšak, poznamenává hned k tomu prof. Dědina, v době příchodu slovanského obyvatelstva do nitra labsko-vltavské pánve byla Vltava s výmolovou prací již hotova a vyhlodané řečiště bylo znovu zanášeno, takže prahy, jež dávaly vznik bývalým peřejím, byly již zase zarovnány štěrkem a pískem a prahy skryté pod úrovní Vltavy nijak se v spádu řeky neprojevovaly. Jenom na březích vltavských v motolském údolí a při jeho vyústění, dále pak tam, kde byl později založen emauzský klášter a skupina okolních kostelů, jevily se křemencové prahy na povrchu jako řada skalních vršků. Ale tyto vršky byly v té době jistě zarostlé lesem, takže ani nebyly tehdejším osadníkům zřejmé. Proto dává prof. Dědina i se svého geologického stanoviska za pravdu spíše výkladu, který původ jména Praha hledá v tom, že bylo město Praha založeno na místě *vypraženém* nebo *vyprahlém.*

Po tomto exkursu do dávných dob geologických se nám zdá, jako by historický článek prof. V. Vojtíška o dějinách českých měst a hlavně města Prahy vykládal o minulosti zcela nedávné. A přece se v něm počíná samým úsvitem dějin, kdy na místě Prahy stával pouhý knížecí hrad a pod ním se zvolna rozvíjela kupecká osada cizích kolonistů. To bylo asi v 11. století a snad ještě o něco dříve, a od té doby sleduje pak prof. Vojtíšek krok za krokem růst Prahy a sílení jejího českého obyvatelstva. Ve formálně dokonalé historické zkratce představuje tu Prahu jako duševní centrum veškerého českého života ve všech obdobích naší národní historie a činí z Prahy hrdinku největších našich národních zápasů. Ukazuje, jak rostla s růstem celého státu a upadala s jeho úpadkem a jak se v ní a v jejích osudech jasně projevovalo demokratické určení našeho národa. V 19. století se pak Praha a její český živel měšťanský stává hlavním nástrojem českého národního obrození. Tehdy přese všechnu reakci, centralisaci a germanisaci byla Praha už skrytým ohniskem, z kterého se myšlenka češství a národního uvědomění nezadržitelně šířila do celé země. „Praha, hlava království," se říkávalo a nebyl to jen prázdný zvuk, neboť úcta a láska českého lidu ku Praze ji vždycky povznášela a činila pojítkem všech krajů a všech vrstev. Doplňkem tohoto Vojtíškova článku „Mluva dějin" je další jeho článek „Za ideou Veliké Prahy" (v oddílu „Právní řády a činitelé města", 141—237). Autor v něm sleduje vývoj, jímž se ubíralo postupné stmelování jednotlivých pražských čtvrtí a částí v jednotný celek až po zřízení Velké Prahy roku 1920.

K těmto retrospektivním článkům se druží přehledný výklad univ. prof. dr. Ant. Matějčka a sekč. šéfa dr. Zd. Wirtha o výstavbě a uměleckém bohatství města Prahy, článek inž. Jos. Zlatníka o problému pražské regulace, L. Jarolímka o místě Prahy v národní osvětě, JUDr. H. Pilze o městské ústavě a o snahách o její reformu atd. Nejobsáhlejší oddíl knihy, „Činnost městské správy" (277—751), seznamuje čtenáře s dnešními zájmy, potřebami, výkony a snahami hlavního města. Vykládá se tu o činnosti presidia, o stycích s cizinou, o finanční správě a o její kontrole, o hospodářské správě obecního majetku, o městské sociální péči a o městském zdravotnictví, o obecním pohřebnictví a o hřbitovech, o obecní politice stavební, o kulturní činnosti města, o městském archivu a městských knihovnách, o městském museu a o památkovém sboru, o městském divadle pražském atd. Úhrnnou bilanci všech těchto jednotlivých článků podává v závěru celého sborníku prof. V. Vojtíšek obšírným článkem „Kupředu v těžkostech doby (v letech 1929—1935)". Ve třech kapitolách („Povšechný stav města", „Činitelé městské samosprávy a její finanční podmínky", „Činnost městské správy"), provázených velikým bohat-

stvím údajů číselných i jiných, předvádí se tu zhuštěný obraz práce, kterou město Praha a její úřední činitelé za první léta republiky Československé vykonali ve všech oborech, které jsou jejich činnosti přikázány. Program další práce je pak shrnut v tomto projevu presidenta Osvoboditele (z r. 1930): „Dobře se světovým rozhledem spravována, na vysoké úrovni mezinárodní stojící, pevná a klidná, vzor mírné spolupráce různých stran, směrů a národností, vzor politické rozvahy a vyspělosti, odolávající všem excesům a přehnanostem, vzor starostí o sociálně slabé — tím vším bude Praha stát v čele, to vše jistě bude jejím programem...“

Takovýto sborník článků od mnoha autorů a z rozmanitých oborů poskytuje ovšem i mnoho poučení jazykového. Thema i stupeň spisovatelské praxe dává téměř každému příspěvku tohoto sborníku zvláštní jazykový ráz, a to tím nápadněji, že se tu jako spolupracovníci sešli vedle universitních profesorů, odborných učenců a zkušených spisovatelů i autoři ad hoc, kteří mají jen výjimkou příležitost předkládati své stylisace veřejnosti. Proto se tu shledáváme i s vybroušenými a slohově dokonale vyrovnanými články (na př. hned první článek „Hlava svobodného státu“ od člena měst. rady prof. Al. Žipka je po té stránce vzorný) i s články naveskrz odbornými, v kterých je hlavní úkol vyjadřovací ponechán takřka jen číslicím a přehledným tabulkám. Tato slohová pestrost ovšem nikterak neruší jednotný dojem sborníku, neboť všechny vnější rozdíly ve výrazu překonává síla společného thematu.

Po stránce jazykové správnosti věnovali autoři i redakce všem textům velkou péči, jak čtenář poznává ze stejně dobré jazykové úrovně příspěvků tak různorodých. Větších chyb proti normativní mluvnici tu nenalézáme vůbec, jen chyby běžné často právě v jazyce odborném, na př. *zmíněný* (m. uvedený, jmenovaný, dotčený a pod.), *vykazovati* (m. ukazovati, jeviti), *-li* místo spojek s určitějším významem („přišla-li r. 1836 královská korunovace, byla jim, t. j. pražským Němcům, prázdnou ceremonií“ m. když přišla... atd., nebo korunovace, jež přišla r. 1836, byla jim atd.), *zdáli se býti* nebezpečni (m. zdáli se nebezpeční), *byl používán* m. bylo ho používáno, vynechávání zájm. *ten,* na př. při podst. jméně *věc* a j., *stavící* m. stavějící, území dosud *nezastavené* m. nezastavěné, *promísen* m. promíšen, *zceliti* m. sceliti a pod. Nemělo by tedy významu, kdybychom podávali úplný výčet takovýchto odchylek, při neobyčejné rozsáhlosti tohoto sborníku jistě ne právě snadný. Avšak upozorniti tu musíme zato na jinou stránku jazyka, t. j. na rozmanitost odborné terminologie, v níž se věrně obráží thematická pestrost sborníku. Najdeme tu vedle starodávných slov jako *fafrnochy, svobodná obec trhová,* slova *ohňová* a j. na př. moderní termíny právnické j. *smluvní svoboda, naturální plně-*

ní, výrazy *činžovní kasárny* (t. j. hromadné nájemné domy), *zastavitelnost pozemků, kouřmo* (jako podst. jméno, na př.: naskytl se i případ, že v letním období za bezoblačné oblohy srazilo kouřmo účinek slunečního záření z 1.0 gramkalorie na 0.1), za *jarní rozjiže* (tání), *jílové proplásti, výsepní* a *jesepní* strana atd. Pro všechno to bohatství poučení v něm obsaženého zaslouží tento sborník, který má být zároveň *pamětní knihou obecní,* aby byl, jak mu přeje primátor dr. K. Baxa v úvodním svém projevu, hodně čten a aby přinesl hojně poučení nejen nynější generaci, nýbrž i budoucím. Teprve oni budou moci ze svého odstupu plně oceniti, co město Praha a jeho samospráva vykonala v počátcích Československé republiky.

*

Druhý sborník byl péčí rady hl. města Prahy a redakcí měst. archiváře univ. prof. dr. V. Vojtíška uspořádán k oslavě stých narozenin Erbenova nástupce v městském archivářství, profesora Karlovy university Josefa Emlera (1836—1899). Ve vypravování Emlerových dětí, žáků jeho a zástupců historické vědy tu ožívá příkladná postava učence, který se z venkovského chlapce povznesl svým nadáním a přičiněním do řady předních národních pracovníků v druhé půli minulého století. V čelo knihy je položen intimní oddíl „Ze života" (9—63) a v něm vedle vzpomínkových článků Marie Emlerové a Jana Emlera je nejobsáhlejší příspěvek tohoto sborníku, článek „Vlasti, Vědě a Tobě..." od Flory Kleinschnitzové. Autorka v něm otiskuje listy, které si psávali Emler a Kateřina Dlabačová, jeho snoubenka a později manželka; jsou to dokumenty vskutku vzácné po stránce lidské i slohové, jak ještě podrobněji ukážeme.

Druhý oddíl, nazvaný „Ve službách města Prahy, vědy i národa", obsahuje tři články o odborné práci Emlerově. V prvním z nich probírá V. Vojtíšek Emlerovu činnost v městském archivu pražském a její význam, ale svůj výklad zakládá velmi široce, takže podává vlastně celý životopis od gymnasijních let a od studií na vídeňské universitě i v Institutu pro rakouský dějezpyt až do konce Emlerova života. V svém výkladu se Vojtíšek obírá i Emlerovými styky s představiteli tehdejší vědy dějepisné, s Fr. Palackým, K. J. Erbenem, V. V. Tomkem, Ant. Gindelym a mnohými jinými, a tak se mu Emlerův životopis stal rámcem pro plastický obraz celého tehdejšího snažení vědeckého a kulturního. Při tom však Vojtíšek nezapomíná ani na čistě lidské stránky osobnosti Emlerovy a ukazuje, jak se v jeho práci i v jeho stycích s lidmi projevuje jeho prostá, čistá a upřímná povaha. „Myslím skutečně, že nemám závistníků", mohl Emler o sobě říci, „vždyť já každému všechno pěkné a dobré přeji a nikdy jsem zúmyslně ještě nikomu nic nepříjemného neučinil...". A tak čisté a ideální bylo

i Emlerovo vlastenectví. Do městského archivu ho nevedla jen snaha o hmotné zabezpečení, nýbrž i možnost práce pro Prahu, pro „srdce národa, srdce krásné naší vlasti", neboť si byl vědom, že „když srdci vděk se činí, jedná se dobré celého těla". Myšlenka na Prahu v něm vždy „vzkřísila ducha kleslého k práci nové, chtějíc tak přispěti a účinkovati, aby skromným lupénkem matičce Praze do vznešeného slávy věnce co syn vlasti se osvědčil". Stálým popudem k práci mu bylo vlastenecké předsevzetí, „do poslední kapky krve věnovati síly své utlačenému kmenu a přispěti v práci, aby se obnovily letorostě jeho slávy a kvetly a hojné ovoce nesly". Vojtíšek se tu dotýká i Emlerova poměru k boji o RKZ. Emler v rukopisných sporech nikdy činně nevystoupil, ačkoli ho k tomu mnozí vyzývali, zvláště Kalousek a Hattala, a to Vojtíšek vykládá v ten smysl, že Emler nechtěl porušiti věrnost k Palackému, jehož názory o rukopisech se mu zdály nedotknutelné. Jen v soukromí asi projevil pochybnosti o RZ. — toho se týká také Masarykův dopis, jejž tu Vojtíšek (96) otiskuje.

Druhý článek tohoto oddílu se týká vědecké a učitelské činnosti Emlerovy a jeho autorem je univ. prof. dr. Gustav Friedrich. Vypravuje se v něm, jak Emler od prvních vědeckých pokusů v historii a ve vydávání historických památek postupoval podle dobře promyšleného plánu k svým hlavním dílům, především k veliké edici pozůstatků zemských desk pohořelých r. 1541 (celkem 1160 stran foliového formátu) a k dílu Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (téměř 1500 stran); tímto dílem Emler pokračoval ve vydávání listinného materiálu, jež jeho předchůdce K. J. Erben dovedl až do r. 1253. Mimo to byl Emler činný i v jiných podnicích edičních, na př. Fontes rerum Bohemicarum, a napsal množství menších i rozsáhlých rozprav o rozličných otázkách českých dějin. V třetím článku této části sborníku vykládá dr. Miloš Kratochvíl, komisař měst. archivu, o vzniku a významu Emlerova vydání Regest.

Další oddíl, „Ve vzpomínkách žáků", obsahuje sedm vzpomínkových článků od Emlerových žáků, mezi nimi od Jindřicha Vančury, Františka Groha, Václava Novotného, Jos. V. Šimáka a Jos. Šusty. Na konec sborníku je připojen soupis prací Emlerových a seznam jeho universitních čtení a cvičení.

Všemi svými příspěvky nás tento sborník přenáší do plodné, vlasteneckým ruchem a úsilím nabité doby let sedmdesátých až devadesátých, do let, „která neznala překotného našeho spěchu a technických vymožeností, překonávajících dálku prostoru", ale v nichž „jas nadějí i radostná vůle, zasvětiti se celým životním dílem rozvoji národních sil, býti stavitelem při velechrámu probuzeného národa," strhovaly do svého kouzelného kruhu a určovaly vlastenecký program veškeré tehdejší práce. Ale nejmocněji pociťujeme kouzlo této

zašlé doby při čtení dopisů, jež tu otiskuje F. Kleinschnitzová (je jich přes třicet). Jsou opravdu, jak autorka praví, „projevem osobnosti a zrcadlem duše, obrazem citů a myšlenek, které vytvářely niterný svět pisatelův a nesly pečeť doby, tlumočníkem srdcí—netýkavek, jež cudnost citová zaklíná do plachého mlčení v blízkosti milovaného člověka“. Promlouvá k nám z nich starosvětské kouzlo tehdejší tradice měšťanské, jejíž dojímavou romantiku známe dnes jinak jen z historické beletrie. Ta patina věku nenávratně zašlého se obráží ovšem i v jazyce oněch dopisů. Jsou svědkem a dokladem zcela jiného způsobu vyjadřovacího, než jakého užívají v svých intimních projevech lidé naší doby. Čtěme na př. toto vyznání lásky:

Velectěná slečno!

Již několikrát jsem zasedl, abych vykonal, k čemu se nyní odvažuji; nebyl jsem však s to své předsevzetí uskutečniti. Vůle a cit hlásily se k činu, k přechodu přes Rubikon, pero nechtělo, řízeno jsouc rozumem, poslouchati. Těžko jest udržeti hladinu v pokoji, třeba i na potůčku skromném, burácejí-li větrové, neušetří, ale navštíví i sebe větší zátiší. Byloť to i se mnou. Žil jsem v klidu dvěma bohyním, věnoval jsem jim veškery své nejupřímnější snahy, a ony provázejíce mne růžemi i trním, činily mne nejen spokojeným, ale i blaženým. Bohyně ty a zároveň i družky mé jmenují se Věda a Vlast. Letošní Vesna záviděla mi buď ten poklid, aneb aby mne ještě více oblažila — kdyby jen toho bylo! — vylákala mne k sobě, chtíc mi ukázati svých něžných dítek. Ty se však ještě nedostavily; ale oko mé spatřilo utěšenější všech očekávaných. Čarovný obraz květinky této vštípil se do duše mé a neopustil mne více. V ňadrách mých zmizel klid a umístila se touha a ta mne pudila opět k drahému, divotvornému obrazu. Po druhé jsem poznal, proč mi drahým, proč mi velemilým, po druhé jsem poznal, že touha má se objevila co čistá láska — k Vám, velectěná slečno! Neračte mi to zle vykládati, že jsem pustil rychle uzdu citům svým a že zároveň i tak rychle je objevuji, atd.

Odpověď na dopis, v němž milovaná dívka mladému učenci odpovídá a projevuje vzájemnou náklonnost, zní pak takto:

Velectěná slečno!

Přál bych si, kdybych mohl živě nakresliti, jak mohutně se ňadra má dmula a jaké city se vířily v nich, když jsem Váš předrahý list obdržel. Váhal jsem a spěchal zároveň roztrhnouti pouzdro. Obsahovaloť rozhodnutí, odsouzen-li jsem opět sám se ubírati za svými světicemi, sám se těšiti vzešlým z toho slastem, sám též i bol nésti nad nezdarem; byloť veň vloženo i toužebně očekávané poskytnutí aneb obávané zničení naděje, že si budu moci zasloužiti a vydobýti perlu, jejíž řídké a krásné vlastnosti, jejíž celá bytost se zakotvila na dno mých nejprvnějších přání a tužeb,

a to od toho nezapomenutelného okamžiku, v němž se mi dostalo štěstí poznati ji. Rychlostí blesku proletěl jsem řádky mi drahé a přečítal opět a opět, vybíraje pilně, co by k vyplnění mého nejvřelejšího přání vztahovati se mohlo. Zač jsem v předešlém svém listu nejprve prosil, aby dána mi byla naděje, že mé snahy nejsou zcela marny: toto drahé kvítko — jak se domnívám — jsem nalezl. Budu je šetřiti a pěstiti co svěřence mi nad jiné dražšího a milejšího, aby, vzrůstši zdárně, utěšeného mi plodu přineslo atd.

To je mluva doby dávno minulé, kdy mírný tok života dopřával dostatek času k takovémuto perifrastickému, květnatému vyjadřování. Sloh těchto intimních dopisů ze sedmdesátých let minulého století nám ukazuje názorněji než cokoli jiného, jak jsme se za těch šedesát let vzdálili, jak dnes žijeme životem zcela jiným a také mluvíme zcela jiným jazykem. Krásu a výraznost slovního projevu hledáme dnes ve vlastnostech zcela jiných, máme jiný slovník a naprosto jinou frazeologii. A přece jen jsou naše kořeny v této době, z ní vyrůstá i dnešní náš způsob vyjadřovací. Dopisy Emlerovy, otištěné v tomto sborníku, nám připomínají, že podrobné prozkoumání tohoto růstu, jeho vnitřních zákonů i vnějších činitelů, stále ještě čeká na svého pracovníka. *jh.*

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Babylon - Babí lom. Před patnácti lety (NŘ. VI, 81) si prof. J. Zubatý všiml drobného spisku MUDr. B. Drože „Pomístní jméno Babylon“, v němž se dokazovalo, že četné moravské a české Babylony jsou vlastně Babí lomy, t. j. božiště bohyně Báby, stejně jako jsou božiště rozličné Báby, Babky, Babí hory atd. Prof. Zubatý tehdy ukázal, jak se všechny důkazy, jimiž se autor snaží podepříti svou domněnku, kritikovi rozsýpají pod rukou.

Ale v posledním čísle vlastivědného časopisu „Od Horácka k Podyjí“ (XIV, 85) otiskl autor svou rozpravu znovu. A tak nám nezbývá, než znovu říci, že je to theorie venkoncem pomýlená. Neopakujeme to, co už dobře řekl prof. Zubatý, ale dodali bychom ještě několik námitek jiných:

1. Většina kopců takto pojmenovaných a autorem uváděných leží v územích kolonisovaných hodně pozdě, v dobách, kdy po pohanství nebylo u nás nejmenší stopy (v okresu chotěbořském, přibyslavském, žďárském atp.).

2. V Sedláčkovu soupisu starých jmen hor (Snůška starých jmen 218) není jméno Babí lom ani Babylon vůbec zastoupeno, třeba se tam rozličné tvary se slovem „Bába“ vyskytují třináctkrát.

3. Velmi četná jména odvozená ze slova „bába" (Bába, Báby, Babka, Babí hora, Babí kopec, Babí kámen atd.) nesouvisí nijak s domnělou bohyní Bábou, nýbrž:

a) jsou to jména podle tvaru kopce; jak ukazují četná jiná jména, nazývá se „bábou" metaforicky to, co je objemné, hmotné, z široka rozsedlé: mraky, rozšířený spodek stromu, tlustý hřeb, velký brouk atp.; tak je to i u kopců jistého tvaru;

b) v některých případech můžeme ovšem mysliti i na baby čarodějnice, které se na takových kopcích scházely.

4. Není důvodu, proč by se jasné jméno „Babí lom" hromadně měnilo na Babylon (když Babí kopec, Babí kámen zůstává); spíše je pravděpodobné, že ojedinělé jméno *Babí lom* vzniklo ze jména *Babylon*.

*

Zpívající skála. V „Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde" X, 1937, 27 se upozorňuje, že u Sloupu (Pirkštejn, blízko Boru u Čes. Lípy) je vrch „Slawitschken". Jméno své má prý odtud, že při jistém směru větru vydává ostrý čedičový vrchol kopce zvuk podobný zpěvu nebo spíše zvuku varhan. Redakce prosí o zprávu, jsou-li i jinde takové zpívající skály. Tlumočíme tuto žádost i čtenářům našim.

*

O Šaldově kritickém slohu, o nějž tu byl před nedávnem spor, připouští v nekrologu Lid. nov. (5. IV. 1937) A. Novák, v kterém sám Šalda viděl kritika „mnohem obrazivějšího" než sebe (Zápisník VIIII, 263), že u Šaldy není rovnováhy mezi složkou pojmově vědní a složkou básnicky obraznou. Tím připouští Novák jednu z hlavních mých výhrad, kterou jsem tehdy v tomto časopise naznačil a která tehdy vzbudila snad největší odpor. V časopiseckých nekrolozích se také ukazovalo na to, jak se Šaldův sloh v poslední době oprostil od výrazové složitosti a překultivovanosti, jak Šalda rád vedle slov vznešených užíval i slov lidových, drsnějších i obhroublejších. Zdá se mi však, že ta omlazovací a obrozovací lidová složka v jeho slohu působila hodně uměle, protože Šalda byl duch na hony vzdálený vší lidové primitivnosti a prostoty. Každý jazyk třeba v sobě zažívat a prožívat už od dětství, a ne se k němu dostávat jen intelektuálně a theoretickým zájmem později, jinak je vždy znát, že to není naše rodná a nejvlastnější mluva. Marně by byl Neruda povyšoval všelijaká ta „nemytá a nečesaná" slova na tvárný prostředek umělecký, kdyby jich byl jako proletářské dítě na Malé straně neprožil. Naše životní zkušenosti jsou těsně spojeny s řečí, a nikdy už nám řeč nepronikne do krve s takovou živelnou dravostí a svěžestí smyslovou a citovou, jako je tomu v dětství. A s těmito zkušenostmi se vyvíjí i náš vkus, který se později projeví na př. tak různým a rozmanitým chápáním uměleckého díla.

O tom výstižně napsal B. Jedlička (LN. 5. IV. 37): „Umělecké kriterium, jímž se řídí literární kritik, platí pro čtenáře, a to i vzdělané, až v druhé řadě, neboť každý z nich, byť mnohdy podvědomě, hledá ve výtvoru literárním především potvrzení svých životních nálad, názorů, své životní víry a nevíry.“ Proto asi byl Jiráskovi, Raisovi nebo Herbenovi cizí někdy až sacerdotální pathos a složitá obraznost slova Šaldova, jako Šaldovi bylo zase cizí jejich prosté umění slova realistického, tolik blízké lidové duši. Ačkoli všichni mluvili a psali týmž mateřským jazykem, přece jen si dobře nerozuměli. Jejich řeč byla jiného rodu, jiných zkušeností, jiného vnitřního i vnějšího světa. Nic není tak relativní a subjektivní jako vkus a jeho kritika. K. E.

DROBNOSTI.

BYLA TO ONA, KDO... Prof. MUDr. et PhDr. V. Suk nás upozorňuje na tuto větu z románu Jos. Knapa „Vysoké jarní nebe“ (3. vyd. z roku 1935, str. 110): „Byl*a* to *ona, kdo* nyní udržova*l* rozhovor“. Soudí, že takovéto podivné spojení rodu mužského a ženského v jedné větě není v dnešní češtině běžné a že se nestává správným ani tehdy, užije-li ho spisovatel. Jeho jazykovému citu se tato věta zdá nesmyslná, a proto nás má k tomu, abychom se o ní vyjádřili. — Souhlasíme s prof. Sukem úplně, že by se takto psát nemělo. První chyba v stavbě té věty záleží ovšem v tom, že její pisatel užil nečeského opisu, aby zdůraznil podmět *ona.* Domníváme se, že by tu byl autor jistě dobře a úplně vyjádřil svou myšlenku, kdyby byl řekl: „Rozhovor nyní udržovala ona“, t. j. kdyby byl nejdůraznější slovo *ona* položil na samý konec věty. Z této základní chyby pak vyplynula chyba další, nevhodné užití zájmena *kdo.* Jak už prof. Zubatý v NŘ. 2, 1918, 41 n. podrobně vyložil a jak vykládá i Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 1926, 151 a Gebaurova - Trávníčkova Příruční mluvnice 1930, 321, je zájmeno *kdo* dnes možné jen ve vztažných větách týkajících se osoby *neurčité.* Můžeme říci na př. (ten) kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá (t. j. kdokoli jámu kopá), (ten) kdo chceš, rozuměj (t. j. každý, kdo chceš, kdokoliv chceš), ale nemůžeme říci „ten člověk, o kom jsem ti povídal, již umřel“ nebo „to je ten, koho jsme včera potkali“ (NŘ. t. 41). Podobně nemůžeme o osobě určité říci „byla to ta, kdo...“ ani „byla to ona, kdo...“. Je tu tedy chyba v chybě. Rozpor v mluvnickém rodě slovesných tvarů *byla* a *udržoval* mohl už sám o sobě autora upozornit, že v té větě není něco v pořádku. Byl by se snad vyhnul onomu nečeskému opisu nebo aspoň v něm užil vhodnějšího zájmena *který* nebo *jenž.*

DAGMAR (F. K.). Ženské křestní jméno *Dagmar* nelze sice podle nominativu zařaditi do žádného českého vzoru skloňovacího, avšak jména

tohoto způsobu se přiklánějí vždy buď ke vzoru *žena,* nebo ke vzoru *duše.* O tom, ke kterému z těchto vzorů se takové cizí jméno přiklání, rozhoduje zpravidla souhláska (někdy samohláska), která je před pádovými příponami. Proto skloňujeme na př. *Demeter,* gen. *Demetry,* dat. *Demetře* atd., *Ceres,* gen. *Cerery,* dat. *Cereře* atd., *Juno,* gen. *Junony,* dat. *Junoně* atd., *Artemis,* gen. *Artemidy,* dat. *Artemidě* atd., tedy vesměs podle vzoru *žena,* neboť před pádovými příponami je ve všech těch jménech souhláska tvrdá. Naproti tomu se však skloňuje *Klio,* gen. *Klie, Erinys,* gen. *Erinye* atd. neboť před pádovými příponami je zde samohláska *i* (ve výslovnosti tu zní přechodné *j*). Při sykavkách bývá usus nestejný; skloňujeme na př. *Kalypso,* gen. *Kalypsy,* ale *Nemesis,* gen. *Nemese* atd. Podle toho zařadíme bez nesnází jméno *Dagmar* do vzoru *žena,* a skloňujeme tedy v gen. *Dagmary,* v dat. *Dagmaře* atd. Z nepřímých pádů nelze ovšem vyvozovat, že by nominativ měl zníti vlastně *Dagmara.*

JEZDECTVO, JÍZDA. »Jazyková komise MNO. užívá názvů „jezdectvo, jezdecký pluk, eskadrona". Někteří autoři užívají jen názvů „jízda generála X., selská jízda, jízdní hlídka" atd. Pravidla z r. 1926 mají: *„švadrona* (z eskadrona) oddělení jízdy". Podle výkladu vojenské organisace je eskadrona ovšem *pododdělením,* neboť oddělením je prapor (za Rakouska „Division zu 3 Feldeskadronen", v naší čs. armádě „korouhev, mírový svaz dvou jezdeckých eskadron"). Příruční slovník jaz. českého zná *eskadronu,* také *škadronu* a *švadronu.* Slovo *jízda* budí ve mně představu výkonu (na př. ve spojení *jízda na koni,* podobně i *jízdní akrobatika).* Pro představu tělesa se mi zdá vhodnější výraz *jezdectvo.* Proto bych také řekl *jezdecká hlídka* (m. jízdní hlídka).« Ing. *Jar. Al. Splítek.*

Podle Přír. slovníku je odborným termínem pro „vojsko bojující koňmo, kavalerii" slovo *jezdectvo.* Příd. jméno *jezdecký* (k podst. jménu *jezdec*) se vyskytuje ve spojeních *jezdecký kůň* (na kterém se jezdí), *jezdecké nohavice* (kavaleristické), *pluk jezdecký, vojenské jezdecké učiliště, jezdecký národ* (kočující na koních). Jak je tedy vidět, je jeho poučení ve shodě se způsobem, jehož se přidržuje jazyková komise MNO. U slova *jízda* uvádí PS. na prvním místě význam „ježdění, pohyb s místa na místo koňmo nebo nějakým dopravním prostředkem", na př. Dlouhou jízdou na koni se zahřál (Durdík). Není nudnější jízdy nad jízdu na železnici (Neruda). To je tedy význam, který p. ing. Splítkovi tane na mysli především. Avšak vedle toho uvádí tu PS. ze svého materiálu také význam „jezdectvo", na př. důstojník při jízdě, selská jízda (jezdecká organisace zemědělců) a pod. Tento význam se vyvinul zcela přirozeně z významu prvního významovou změnou, kterou nazýváme metonymií a kterou můžeme doložiti četnými příklady jinými. Tak na př. mnohá podst. jména slovesná, ač původně znamenala nebo znamenají činnost,

děj, stala se označením věci, která je výsledkem, předmětem, místem a pod. té činnosti. Říkáme na př. *psaní* ve významu „činnost píšící osoby“, ale také „věc napsaná, list, dopis“; *pití* = „činnost pijící osoby“, ale také = „nápoj“ (na př. je tu dost pití, t. j. nápojů); *mazání* = „natírání“, ale také = *„mast“*, atd. Týž pochod významový shledáváme i u mnohých slov jiných. Slovo *stavba* znamená původně „stavění“, ale potom též „budovu“; nebo slovo *sbírka* = „sbírání“ a „věci sebrané“; *stráž* = „střežení“ i „strážce“, atd. Není tedy proti duchu jazyka, když se tímto způsobem změnil též původní význam slova *jízda*. A stejně nelze nic namítati proti tomu, že si k vyjádření významu „vojsko bojující koňmo“ vojenská terminologie zvolila výraz *jezdectvo* a že selská jízda význam „jezdecká organisace zemědělská“ vyjadřuje slovy *selská jízda*. Totéž platí i o příd. jméně *jízdní*, neboť je odvozeno od podst. jména *jízda;* Přír. slovník má u něho na př. tato spojení: jízdní řád, jízdní lístek, jízdní dráha, jízdní policie, jízdní rota. Spojení *jízdní hlídka* tedy není nic nebývalého ani nesprávného. — U slova *eskadrona* uvádí Přír. slovník význam „setnina jezdectva“ a označuje je za odborný výraz vojenský. O poměru slov *škadrona, švadrona* k základnímu útvaru se PS. vysloví patrně až při těchto heslech, jak ukazuje odkaz, který je připojen k heslu *eskadrona*. Pravidla čes. pravopisu nejsou slovníkem, a proto asi jejich účelu postačilo vyjádřiti význam slova *švadrona* jen přibližně; nelze dobře od nich žádati, aby v takovýchto případech rozlišovala přesně i odborné termíny tak speciální, jako jsou vojenské názvy *oddělení* a *pododdělení*.

PŮHON. Zřídka se dnes toto slovo objeví. Ani jazyk právní a soudní ho neužívá. Proto filologa mile dojme, když se půhon objeví na místě skutečně vhodném, ve zprávě ze soudní síně, jak zpravodaj „soudničkář“ učinil v Polední Národní politice 17. dubna 1937. Napsal laškovně: „Pak byli všichni zatčeni a včera je *spravedlnost pohnala před půhon“*. Soudní zpravodaj N. P. se snad neurazí, když připomeneme, že soudní zpravodajové čeští před šesti sty lety znali soudní způsoby ve přích lépe než takovéto zpravodajství dnešní, ač se dnešní svět útrpně usmívá nad středověkým temnem. Před těmi 600 lety vznikla totiž slavná staročeská památka *Rožmberská kniha,* která poskytuje dokonalý návod, jak si na soudech vésti, zejména pak, jak třeba jest vykonávati půhony správné a platné. Soudničkář ze 14. stol. a jistě už dříve přesně věděl, že se v soudním zákroku tehdy i dnes rozeznávají čtyři výjevy (fáze): 1. pohnání, t. j. póhon — puohon — půhon; 2. pře líčení (dnes přelíčení); 3. rozsudek; 4. vedení práva, dnes provedení rozsudku. Když tedy „spravedlnost pohání před půhon“, činí něco zcela voskovecky-werichovského. Neboť *půhon* je dnešní — *obsílka* k soudu a je to zajisté zvláštní soud, když provinilci jsou spravedlností pohnáni nikoli před soud, nýbrž před obsílku.

K. J.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller.— Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.